

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 56: תכנון במערכת ההשכלה הגבוהה: ליקויים במקרו ובמיקרו

פעם היה לי פוסטר נחמד. כך הוא נראה:



אני נזכר במסר זה בפתיחת שנת הלימודים החדשה, כי נראה לי שיש כאן מוסר השכל(ה) הן למובילי המערכת כולה והן לכל סטודנט/ית בתוך המערכת.

אתחיל בסטודנטים. ברור שלרוב הסטודנטים בישראל חיים עמוסים מחוץ לקמפוס: עבודה, בן-בת זוג, לעתים אף ילדים ו/או טיפול בהורים מבוגרים. אולם, העומס הזה נפרס על כל ימות השנה, כך שהצעת דלקמן בכל זאת תקפה: לקרוא את החומר במשך כל השנה – ולא לדחוס הכל לקראת המבחן, בהיסטריה של כמה ימים בודדים.

יש לכך שלוש סיבות מבחינת הסטודנט/ית. ראשית, סטודנטים אינם יכולים להוציא את המקסימום מההרצאות כשאין להם את התובנות הנלוות של החוקרים וההוגים מחומר הקריאה. כמוכן, הדבר מחייב במידה מסוימת שהמרצים ירשמו בסילבוס שלהם את סדר הקריאה על יד נושאי הקורס ולא רשימת קריאה אחת גדולה עבור הקורס כולו. אמנם, בדרך כלל שיטת קריאה זו אף מהווה דרישה מחייבת בסמינריונים אשר מבוססים יותר על דיון בכיתה על בסיס הקריאה מאשר בהרצאה פרונטאלית של המרצה, אך גם ללא דיון בכיתה אין כמו קריאה עצמית להבנת ההרצאה. למה הדבר דומה? לימוד תורה ללא פירוש רש"י והמפרשים האחרים. יש "פשט" ויש "דרש" – בהשכלה גבוהה אנו מצפים ללימוד מעמיק הרבה מעבר ל"פשט". האם מישהו פעם קרא פרשת תורה שלמה בשיעור – ורק אח"כ התחיל לעבור על המפרשים? הרי זה מגוחך! קוראים פסוק אחד או שניים ואז מיד עוברים למפורשים; אם כן, מדוע לחשוב שבקורס במקצוע חול רציני כלשהו תהליך הלמידה יכול להיות אחרת?

שנית, כל המחקרים בפסיכולוגיה מראים שהטמעת חומר לימוד חודרת עמוק יותר "לראש" כשנותנים למוח זמן לעכל "יחידות מידע" בשלבים. כלומר, אם נניח שהסטודנט יכול להקדיש סה"כ 50 שעות ללימוד בקורס אחד (לא כולל ישיבה בשיעורים), אז עדיף לו להשקיע 4 שעות כל חודש במשך שמונה חודשי השיעור השנתי ועוד 10 שעות לקראת המבחן בחזרה על החומר שכבר נלמד – מאשר להקדיש את כל 50 שעות הקריאה בשבוע אחד לפני המבחן. למה הדבר דומה? אם רוצים לעכל אוכל כמו שצריך, עדיף בהרבה לאכול שלוש ארוחות רגילות או אפילו שש מיני-ארוחות ביום, מאשר לשבת לאורגיית סעודה בבת אחת! (אלא אם כן המטרה "להקיא" את החומר...). מזון למוח אינו שונה ממזון לגוף מבחינת עיכולו...

הסיבה השלישית: שיטת עבודה זו רצויה כדי ללמוד הרגלי תכנון לכל שאר החיים. בחינוך ובפסיכולוגיה יש מושג הנקרא transference, כלומר מיומנות אשר נלמדת בתחום אחד מועברת ומנוצלת בתחומי חיים אחרים. למשל, ילדה אשר תלמד כיצד לצפות בטלוויזיה בצורה ביקורתית, תוכל גם להתייחס לתחומי חיים אחרים בצורה ביקורתית. ואין ספק, שהישראלי המצוי זקוק לחשיבה תכנונית ברמת המיקרו (דוגמה אחת מיני רבות: לכמה אנשים נשואים בארץ עם ילדים, יש צוואה? ואם תגידו "ממילא אין לי כסף", תגובתי: ומי יקבל את הילדים היתומים הקטינים

שזקוקים להורים חדשים אם חס ושלום שניכם נהרגים בתאונת דרכים ויש לשניכם לא מעט אחים ואחות [דודים ודודות] שרוצים לקחת את הילדים תחת חסותם?). תכנון תהליך הלימוד באקדמיה ילווה את הסטודנט בשאר תחומי החיים – מקצועיים ואישיים גם יחד.

ומכאן למערכת עצמה. כבר הקדשתי פוסט שלם (מס. 26) לסיבות לתכנון לקוי על ידי ראשי מחלקה, דיקנים, ואף אלה מעליהם, אך הפעם – בעקבות החדשות לאחרונה – נדמה לי שיש להוסיף עוד גורם. לפני שבוע התבשרנו על "החזרת" 140 מיליון ש"ח קיצוצים בתקציב ההשכלה הגבוהה. בנוסף, תוקם ועדה רצינית לבדוק את מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל כדי להמליץ על שינוי מערכתי כולל. וכל זה בא אחרי חמש שנים של קיצוצים בגלים. מצב כזה הופך את עבודת התכנון של ראשי המחלקה ואחרים לבלתי אפשרית בעליל. רק לסבר את האוזן: ראשי מחלקה נדרשים להגיש מערכת קורסים ורשימת מרצים לשנת הלימודים הבאה כבר בדצמבר הקרוב – אבל כיצד ניתן לתכנן דבר כזה כשלא יודעים האם יישאר על כנו הקיצוץ הנוסף המתוכנן ו/או המערכת כולה תשתנה, כולל שיטת תגמול דיפרנציאלי למרצים ולמחלקות? כלומר, אפילו אם כבר נמצא כמה "צדיקים" (מבחינה תכנונית) בסדום, המערכת הסובבת אינה מאפשרת להם להוציא את התכנון אל הפועל.

נדמה לי שכאן טמון המחיר הכבד ביותר של כל מצב אי-הוודאות בהשכלה הגבוהה בשנים האחרונות. מדובר במוסדות גדולים, בהעסקת כוח אדם לעשרות שנים, בפיתוח תוכניות לימוד ל"נצח" – ובינתיים אין יודעים מה יהיה "מחר בבוקר". ברור שכל מערכת חייבת גם להיות פתוחה לגמישות מערכתית ולחשיבה מחדש (וגם על כך כתבתי בכמה פוסטים קודמים; ראו מס. 23), אך יש "גמישות" ויש "אנרכיה" – ואנו קרובים יותר לשנייה מאשר הראשונה.

האם יש קשר בין המקרו למיקרו? בוודאי שכן, אם כי לא לגמרי ברור מה נובע ממה – ומה משפיע על מה. האם חוסר חשיבה תכנונית ברמת הפרט משליכה על המערכת כולה – או שמא המודל הלקוי והמבולגן שמלמעלה משליך על התנהגות וחשיבת הפרט? ייתכן מאד ששניהם פועלים במקביל, אולם לדעתי האפשרות הראשונה נראית יותר סבירה. לכן, אם אנו רוצים שמערכת ההשכלה הגבוהה תנוהל בעתיד בצורה יותר מסודרת, על כל סטודנט/ית להתחיל כבר עכשיו לסגל נוהלי עבודה ולימוד יותר מתוכננים – הן לטובתנו האישית וגם בטווח הרחוק לרווחת החברה הישראלית בכלל.

wilzis@mail.biu.ac.il